

Till grundskolans försvar

Den svenska grundskolan fyller i år tjugo år. Det är ingen hög ålder för en skolform. Men minnet av skälen för dess tillkomst, de heta debatterna under 40- och 50-talen, börjar blekna. Uppmärksamheten riktas mot grundskolans brister och problem. När dessa ibland verkar överväldigande, kan alltför dra slutsatsen att grundskolan har misslyckats, att det är en annan skolform eller andra skolformer som vi behöver. Men då har man sannolikt tappat bort vad som är grundskolans djupaste uppgift och funktion.

Att misstroendet mot grundskolan är utbrett framgår nu senast av pressdebatten om betänkandet Fristående skolor för skolpliktiga elever, som remissbehandlades i höstas. I betänkandet föreslås att det på grundskolenivå ska få finnas olika former av friskolor, d v s skolor med annan huvudman än stat och kommun. Men statsbidraget till dessa skolor blir lägre än grundskolans. Och högst 0,6 – 0,7 procent av en årskull ska få gå i fristående skolor.

Det är den sistnämnda begränsningen som tagits illa upp i pressen. I tre ledare under november månad gick Svenska Dagbladet (8/11, 17/11 och 29/11) till angrepp mot "vårt hittills utanför östblocket i särklass monolitiska skolsystem" och menade att föräldrar fritt bör få välja (= köpa) vilken typ av undervisning och fostran deras barn ska få. Under rubriken "Tjäna på friskolor" stämde Dagens Nyheter in (18/11) och tillfogade helt krasst: här finns åtskilliga miljoner för staten att spara, eftersom de fristående skolorna är billigare (för staten).

Aftonbladets Agneta Pleijel skrev en stor kulturartikel (9/12), vars rubrik "Den döda handens pedagogik" fick beteckna grundskolan i kontrast mot de fristående skolorna där den pedagogiska förnyelsens vindar antas blåsa friskare. Pleijel går till attack mot "socialdemokratiens programmatiska fiendlighet mot all verksamhet utanför grundskolan". Den fiendligheten grundas i en jämlikhetsideologi som tömts på sitt reella innehåll, menar hon: försvaret av grundskolan "börjar i dag likna dumhet" och innebär egentligen bara att "man slår vakt om centralmakten och den administrativa byråkratien".

Från olika politiska utgångspunkter och med skilda

motiv ifrågasätts alltså i dag den svenska grundskolan. Dess främsta kännetecken är att den är en skola där i princip alla barn från 7 till 16 år växer upp och undervisas tillsammans oavsett kön, social bakgrund, begåvningsstyp etc. Det är den principen som nu ifrågasätts.

Bakom ifrågasättandet ligger en besvikelse, i några fall en tillfredsställelse, över att grundskolan inte lyckats uppnå jämlikhetsmålet. Alltjämt består klassamhället. Alltjämt är det i flertalet fall den sociala bakgrunden som bestämmer elevernas val av studieväg och yrke. Att få en ändring på just den punkten var ett av de oftast hörda argumenten från dem som för några årtionden sedan drev igenom grundskolereformen. Är det då dags att konstatera misslyckandet och ge upp tanken på "en skola för alla"?

Förvisso inte! För det första kan inte begäras att jämlikhet genom fullständig social rörlighet kan uppnås under en så kort reformperiod som två årtionden. För det andra finns det andra innebörder i begreppet jämlikhet, innebörder som kanske är alltför självklara för att observeras, som är svåra att mäta men som grundskolan otvetydigt bidragit till att faktiskt förverkliga.

Se tillbaka på 1930- och 1940-talens svenska samhälle, t ex sådant det speglas i den tidens filmer och romaner! Där fanns en ojämlikhet i attityder och beteende som är omöjlig i dag, en öppet hierarkisk värdering av människor och yrken, en form av titulering, underdånighet och nedlåtenhet som i våra ögon är grotesk och som i hög grad var skapad av den tidens segregering av skolsystem. Där fanns klasskampskrigen på gator och bakgårdar mellan läroverkspojkar och folkskolegrabbar, alltmedan borgerskapets familjeflickor lärde sig sin samhällsroll i särskilda flickskolor.

Allt detta är borta i dag. Klassamhällets grundläggande struktur finns kvar, men beteenden och umgängesätt har förändrats i jämlikhetens tecken. Detta kan sägas vara en ytlig iakttagelse, men även det ytliga är stundom betydelsefullt. En av förutsättningarna för den här utvecklingen har varit att unga människor, oavsett kön och social bakgrund, numera haft sin skoltid tillsammans och under nio år lärt känna varann och studerat tillsammans under lika villkor. Det djupa främ-

Skolan ingen idyll

lingskap mellan människor och grupper, som det gamla skolsystemet grundlade redan i barnaåren, har i stort sett övervunnits.

Djupast sett handlar det om social gemenskap. Vi kan tycka att det är så och så med den sociala och den nationella gemenskapen och solidariteten i dagens svenska samhälle. Här finns motsättningar och splittningstendenser. Men vår "skola för alla" hör till det som håller samman och ger grund för gemenskap och solidaritet.

Av andra länder kan vi lära oss en del. Vi ser hur systemet med public schools holkas ur alltmer i USA i takt med ökad bostadssegregation, privatskolornas tillväxt och skärpningen av klassmotsättningar. Vi ser hur det engelska klassamhället genom årtionden bjuder segt motstånd mot comprehensive schools. Vi ser att grundskoletanken förs fram i Israel såsom en nödvändig förutsättning för att denna starkt heterogena nation ska kunna växa samman till en folklig gemenskap där de inre motsättningarna kan överbryggas.

Vad vi kan lära av sådana internationella utblickar är att vara rädda om det skolsystem vi själva byggt upp, det förkättrat "enhetliga", "monolitiska". Släpper vi fritt fram för privatskolor, så blir det förvisso inte bara fråga om några tjugusiga Waldorf- och Freinet-skolor. Det blir skolor med terminsavgifter som säkerställer ett socialt urval. Det blir en social och ekonomisk, kanske också en etnisk, uppdelning av eleverna på olika skolor. Elevunderlaget för de grundskolor som finns kvar minskar och försämras. Det blir en uppdelning av lärarkåren alltefter den skolform man tjänstgör i. Chansen att grundlägga en social gemenskap spelas bort. Jämlikhetsmålet försvinner som en dröm. Söndringens tid är inne. ■

Genom pressen gick nyligen meddelanden om att många lärare ej klarar sitt arbete i skolan utan måste omplaceras till nya arbeten – utanför skolan. Uppseendeväckande rubriker förklarade att "en lärare slås ut varje dag".

Vad är nu anledningen till att sådana rubriker slås upp på tidningarnas förstasidor? Vad har hänt? Har det plötsligt inträffat någon kris i skolans inre arbete, vilken leder till att lärare måste lämna sitt yrke?

Det är ingalunda fråga om någon sådan plötslig kris. Sedan rätt lång tid tillbaka har vi kunnat iakttaga, att allt fler lärare dukar under i skolarbetet, söker hjälp i sin nöd och begär att få övergå till annan sysselsättning. Under 70-talet har denna tendens blivit alltmer påtaglig. Och under det senaste året synes dessa personalfall vara i hastigt ökande.

Skolarbetet är idag hårt. Många föreställer sig dock alltfjämt att skolan är en barna- och ungdomsårens idyll, under vilken juletid och blomstertid och frid ligger i ett hägrande perspektiv. Skolferien är något för alla andra trälände ouppnåeligt ljuvligt – alldeles som en Carl Larsson-akvarell. Så är det icke alls för många hårt arbetande lärare. Skoldagen är tvärtom full av vånda, och den knappt tillmätta fritiden full av grubbel inför nya påfrestningar. Verklighetens arbete ligger för många lärare mycket långt från idyllens sagorike.

Har ni, ärade kolleger, mött dessa lärare så där omkring den 10 augusti, de lärare som fått besked från skolkontoret om att de måste byta klass, att det för övrigt är sista försöket av en välvillig överhet att ge läraren en ny start i yrket. Eller om att vederbörande borde söka tjänstledigt för studier med B-avdrag på lönen eller kanske – lika så gott – om tjänstledighet för någon sjukdom. Vårt folk på förbundskansliet har i varje fall mött dem. De kan rutinen för ett omplaceringsfall. Vårt förtroendefolk ute på fältet har mött dem. De känner väl till hur en skolstyrelse brukar uppträda i sådana fall. På något sätt bli av med "fallet", allt under det att föräldrar skriver petitionslistor. Men har ni alla andra kolleger mött dem – och ställt upp för dem? Den lärare som råkar i denna nöd klarar sig inte längre själv, ty hela hans sociala tillvaro är på väg att raseras, hans

Skolan ingen idyll (forts från föreg sida)

► självkänsla i upplösning. Han eller hon är dessutom rädd för att tidningarna skall börja skriva om honom eller henne – i mindre smickrande vändningar. Slutet på historien är att läraren ger upp, vill göra sig osynlig, försvinna. Icke många talar längre med honom eller henne. Alla kommunikationer med arbetsgivaren formaliseras till det yttersta, ty alla besked från det hållet avfattas i en rättsligt oantastlig ordning. Det finns icke längre plats för några förtroendefulla samtal.

Här är omplaceringsfallet. Läkare har då konstaterat att vederbörande lärare lider av ett arbetshandikapp – i fysiskt, psykiskt eller socialt avseende – och förden skull bedömes han icke kunna fullgöra sin tjänst. Och han eller hon skall då överföras till någon annan systerställning.

Vem gör det? Jo, för närvarande en statlig myndighet som heter Statens arbetsmarknadsnämnd (SAMN). När så denna nämnd finner en ny anställning för den som skall omplaceras, kan man oftast konstatera, att den lön som utgår i det nya jobbet är lägre än lärarlönen. Myndigheten har då möjlighet att fylla ut lönen med anlitande av ett särskilt löneanslag, det s k SLA. När detta statliga löneanslag en gång i tiden infördes till stöd för omplacering på det område som staten hade att svara för som arbetsgivare, lättades många bekymmer för de anställda och för deras fackliga företrädare. Det sades allmänt att staten nu verkligen hade tagit sitt arbetsgivaransvar.

Hur utnyttjas detta löneanslag? Under budgetåret 1980/81 handlade SAMN 1 800 omplaceringsfall av arbetsvårdande art. Hälften av dessa ärenden berörde lärare. Snedfördelningen av arbetsvårdsfallen är uppseendeväckande, då ju lärare i förhållande till alla andra statligt anställda är den mindre delen. Att ökningen är snabb, redovisas därav av att SAMN den 1 juli 1980 låg inne med 666 skolärenden, vilka den 1 januari hade svällt till 775, alltså med drygt 100 över ett halvår.

SAMN:s omplaceringar har gjort de enskilda lärarna mycket gott. De har fått behålla sin tjänst under den tid som omplaceringen har varit gällande. De har därefter kunnat återgå till lärartjänsten, sedan de vunnit nya krafter och nytt självförtroende. Det finns många som efter omplaceringstiden övergått till nya anställningar på andra delar av arbetsmarknaden och har funnit nya intressanta arbetsuppgifter och nytt livsmod.

Varför blev det nu så stora rubriker om omplaceringen av lärare just i den vecka, då regeringen överlämnade sin budgetproposition till riksdagen? Jo, regeringen strök det särskilda löneanslaget för omplacering av lärare, i allt 94 miljoner kronor. Sedan riksdagen beslutat i saken, har så staten befriat sig från sitt arbetsgivaransvar i denna del. Meningen är väl att kommunerna ska överta omplaceringens kostnader. Det är dock att märka, att kommunförbundet ingalunda har givit någon försäkran härom åt något håll. Man kan förmoda att regeringen i sitt besparingsnit söker övervältra sina egna arbetsgivarkostnader på de kommunala skolhuvudmännen. Den tendensen blir på skolområdet alltmer tydlig för varje besparingsaktion.

Vad regeringen hade i sinne i fråga om det särskilda löneanslaget (SLA), klarlades först i december, sedan allehanda rykten härom hade cirkulerat under någon tid. Förhandlingen i Statens förhandlingsråd om budgetpropositionen blev en seg och hård för omgång, som slutade med att förhandlingsrådet strax före jul frånträdde förhandlingen. Det betyder att organisationernas propoår, främst i fråga om löneanslaget för omplaceringar, avvisades blankt.

Vi befarrar att riksdagen i denna fråga följer regeringens förslag. Det synes föreligga någon egendomlig s k politisk enighet om att lärarnas arbetsvillkor ska försämrats. Vad man har att hämta hos kommunerna i fråga om välvilja och samförstånd är ovisst. De anställdas organisationer står helt utanför eventuella överläggningar mellan staten och kommunerna i detta ärende. Medbestämmandet är för vår del obefintligt.

År 1981 var ett de handikappades år i folkens samliv inom Förenta Nationerna. Det året gav icke mycket åt de arbetshandikappade i svångremspolitiken i Sverige. Det slutade på ett ovärdigt sätt på skolområdet. De som leder regeringen propagerar mycket för "ett mänskligare samhälle". De menar som arbetsgivare ingenting med det. För de arbetshandikappade lärarna blir arbetslivet allt omänskligare. Fråga dem, får ni höra!